

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2025 | 1.
LXVII. ÉVFOLYAM SZÁM

Barabás Gábor
Władysław opolei herceg és a Přemysl–Árpád konfliktus

Szalai Ágnes
Somlyó végvárrá szervezése

Nagy Kornél
„Minden út Varsóba vezet”

Szulovszky János
Városi jelenség volt-e a kávéház Magyarországon a 19. század végén?

Balogh Róbert – Homor Péter
Nacionalizmus a magyarországi erdészetben, 1862–1913

L. Balogh Béni
Petru Groza ideológiai fordulata

Hantos-Varga Márta
A szentistváni állameszme mint „politikára alkalmazott kereszténység”

Perényi Károly
Félreértett források az ujguroktól Ulászlóig

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2024-es évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja



Nemzeti
Kulturális
Alap



ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVII. évfolyam, 2025. 1. szám

TANULMÁNYOK

Barabás Gábor Barátból ellenség. Władysław opolei herceg és a Přemysl–Árpád-konfliktus a 13. század második felében 1

Szalai Ágnes Somlyó végvárra szervezése és az Apafi-korszak első éveinek központi kormányzata 31

Nagy Kornél „Omnes viae Varsaviam ducunt”/„Minden út Varsóba vezet”. A moldvai és az erdélyi örmény missziók ügye a 17. század utolsó harmadában (1668–1691) 51

Szulovszky János Városi jelenség volt-e a kávéház Magyarországon a 19. század végén? 81

Balogh Róbert – Homor Péter Nemzetépítő erdészek. Nacionalizmus a magyarországi erdészetben, 1862–1913 105

L. Balogh Béni „Te leszel a második Lenin”. Petru Groza ideológiai fordulata az 1920-as évek végén és az 1930-as évek első felében 127

Hantos-Varga Márta A szentistváni állameszme mint „politikára alkalmazott kereszténység”. Reformkatolikus megfontolások a politikai közösségről és a nemzetről az 1930-as és 1940-es években 147

VITA

Perényi Károly Kis magyar keltológia. Félreértett források az ujjuroktól Ulászlóig 175

NEMZETÉPÍTŐ ERDÉSZEK

Nacionalizmus a magyarországi erdészetben, 1862–1913

BALOGH RÓBERT – HOMOR PÉTER

NATION-BUILDING FORESTERS

Nationalism in Hungarian Forestry, 1862–1913

The study analyses the intertwining of land-use, modernisation, scientific knowledge and nationalism through the example of forestry in Hungary. Between the 1860s and the outbreak of the First World War, professional forestry was linked to nationalism by two issues. On the one hand, there was the emergence of a Hungarian-speaking professional with the development of Hungarian as a professional language on the top of their agenda. The other reason for the encounter of nationalism and forestry was that many centres of forestry were outside the Hungarian-speaking area. In this paper, the contrasts between the management of the local population and the Hungarian state's programmatic pursuit of modernisation are outlined in the context of the vision of the professionals sent to investigate the flood disasters of the southern region in the 1910s. The motives behind the attitude of foresters towards nationalism and the spectrum of these attitudes are then captured by describing the milieu of higher professional education and the role of the National Forestry Association (= OEE). The efforts of the OEE to develop a Hungarian forestry language and the relationship of the Academy of Forestry at Selmecbánya to Magyarization highlight the complex relationship between professional and national identity.

Keywords: forestry, professional language, nationalism, modernisation

A nacionalizmus azon globális mértékben elterjedt 19. századi politikai gondolatok és társadalmi jelenségek közé tartozik, amelyek jelentősen formálták az emberi közösségek környezeti hatásait. Ez nem csak Közép-Európában volt így, de ez a térség releváns terepe a környezettörténet és nacionalizmus története közötti kapcsolat kutatásának. Tanulmányunk célja, hogy rámutassunk, az erdőgazdálkodás a 19. század második felében kialakult mérnöki módszerei a Magyar Királyság területén a nacionalizmus történetével is érint-

Balogh Róbert, posztdoktori kutató, Ostravai Egyetem [Csehország]; Homor Péter, levéltárvezető, Széchenyi István Egyetem, Egyetemi Könyvtár és Levéltár.

keztek.¹ A kölcsönhatás egyik oka az volt, hogy a hagyományos gazdasági és politikai berendezkedés, valamint a „modernizációt” – vagyis a magántulajdonra alapozott profit-orientált gazdálkodást – ösztönző törvényi keretek az erdőgazdálkodás esetében az ország olyan részein is találkoztak, ahol a lakosság jellemzően nem magyar anyanyelvű volt. Ez a körülmény lehetővé teszi, hogy megvizsgáljuk a magyar nacionalizmus helyi szintű működését és valóságát, illetve szereplőit. A magyar nacionalizmus és az erdészet története közötti kapcsolat másik oka, hogy a 19. század közepén a német szaknyelv dominálta az erdészetet Magyarországon is.²

Amint Gyáni Gábor Stefan Berger és Christoph Conrad kötetéről írott recenziójában, valamint a nacionalizmus történetét összefoglaló monográfiájában Eric Storm is megjegyzi, a 19–20. századra vonatkozó történeti kutatásban kifejezetten nehéz túllépni a „módszertani nacionalizmuson”.³ A levéltárak ugyanis főként a nemzetállami lét felé törekvő, illetve azt legitimáló állami intézmények által képzett iratanyagot őrznek.⁴ Ahhoz azonban, hogy a 19. századi környezettörténet és politikatörténet határterületeit kutassuk, szükség van arra, hogy ne csak a nemzeti történelem melléktermékeit lássuk mindenütt. Ahogy Manu Goswami India gyarmati gazdaságáról szóló monografikus tanulmányában emlékeztet: „Ahelyett, hogy olyan nacionalista kategóriákat feltételeznénk, mint a nemzetgazdaság és a nemzeti tér, inkább ezek konstitúciójáról kell történeti szociológiai elemzést adnunk.”⁵ Amint az alábbiakban világossá válik, a Goswami által megfogalmazott tágabb kutatási probléma kapcsán érdemes a tudományos erdőgazdálkodás intézményi keretei, valamint a nacionalizmus hatásai közötti kapcsolatot tanulmányozni.

Az erdőgazdálkodás Magyarországon is jelentősen megváltozott a 19. század második felében. A változások a hagyományosról a tudományos megalapozottságúvá váló erdőművelés fő irányát követték, s azon belül elsősorban a német tudományos erdészet hatott rá. A tudományos és mérnöki szemléletű erdészet olyan hálózatokban született, amelyekben kulcsszerepet játszott a német erdészek brit gyarmatokon végzett munkája s az ennek nyomán alapított iskolák, valamint az általuk írott tankönyvek. Ravi Rajan és James Beattie is rámutatott már, hogy a 19. század utolsó harmadában különösen Wilhelm Philipp Daniel Schlich és Dietrich Brandis iskolateremtő tevékenysége volt globális jelentőségű és kon-

- 1 John Dargavel – Elisabeth Johann: *Science and Hope. A Forest History*. Cambridge, 2013.; Kavita Philip: *Civilizing Natures. Race, Resources, and Modernity in Colonial South India*. New Brunswick, 2004.
- 2 Jan Surman: Science and its Publics. Internationality and National Languages in Central Europe. In: *The Nationalization of Scientific Knowledge in the Habsburg Empire, 1848–1918*. Ed. Mitchell G. Ash – Jan Surman. Basingstoke, 2012. 30–56.
- 3 Gábor Gyáni: The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe. By Stefan Berger, with Christoph Conrad. (Writing the Nation series.) Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015. 570 pp. *The Hungarian Historical Review* 5 (2016) 377–383.; Stefan Berger – Christoph Conrad: *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Basingstoke, 2015. (Writing the Nation); Eric Storm: *Nationalisms. A World History*. Princeton, 2024.
- 4 A levéltárak történetírást formáló szerepére lásd még Ann Laura Stoler: Colonial Archives and the Arts of Governance. *Archival Science* 2 (2002) 87–109.; Ruby Lal: The Lure of the Archive: New Perspectives from South Asia, by Anjali Arondekar, Michael Fisher, and Rochona Majumdar. *Feminist Studies* 37 (2011) 93–110.
- 5 Manu Goswami: *Producing India. From Colonial Economy to National Space*. Chicago, 2004. (Chicago Studies in Practices of Meaning) 20.

tinenseken átívelő.⁶ A Brit Birodalomban dolgozó német erdészek a szigorúan pénzügyi szemléletű erdőgazdálkodást igyekeztek meghonosítani a gyarmati területeken, s ez hatott aztán vissza a Brit-szigeteken folytatott erdőgazdálkodásra is. A gyarmati valóság azonban a századfordulóra kikényszerítette a helyi lakosság nagyobb arányú bevonását és szempontjainak figyelembevételét, s így az indiai, majd észak-amerikai erdészeti iskolák szemlélete távolodni kezdett a franciaországi és németországi képzőhelyekétől. A korabeli magyarországi erdész szakemberek és a gyarmati világban formálódó elvek és módszerek közötti metszéspontot Karl Johann Gayer szakkönyvei jelentik, amelyek a bevett referenciák közé tartoztak Magyarországon és például Schlich angolra fordított munkáiban is.⁷

A racionális gazdálkodás és üzemszerű működés nemcsak az erdők megőrzését, hanem azok átalakítását is jelentette. Az erdők kezelési osztályokra bontásával, a tervszerű telepítéssel, a gazdaságilag értékesnek tartott fafajok előnyben részesítésével – melyek között nem őshonos fajok is előfordultak – egy emberek által átalakított másodlagos természet alakult ki. A tudományos alapon álló erdészeti kiemelt eszközei az 1860-as évek óta az erdőgazdasági üzemtervek, amelyek a táj átalakítását célzó, az államigazgatás által jóváhagyott és ellenőrzött dokumentumok. Ezek formális célja egy úgynevezett ideális állapot, vagyis egy ökológiailag és gazdaságilag fenntartható és pénzügyileg jövedelmező faj- és korösszetételű erdei faállomány létrehozása volt. A fontos eszközök sorában meg kell említenünk a szállítási infrastruktúrát: az erdei vasutakat, a csúszdarendszereket és a tutajozott fa összegyűjtését lehetővé tevő vízimérnöki építményeket. A fizikai létesítményekhez hasonló jelentőségű volt a talajok és földterületek minőség és termőképesség szerinti osztályozása, az így nyert információk térképes megjelenítése is, valamint az adott területen levő fák osztályozását és ennek átlagos növekedését számszerűsítő táblázatok.

A nacionalizmus, az államépítés és az erdőgazdaság kapcsolatainak elemzéséhez a történeti szakirodalom több támpontot is kínál. Imreh István a centrumtól távol eső területek modernizációjára vonatkozó tanulmányaiban egyrészt azt állítja, hogy a nemzet- és államépítő modernizációval járó tagosítás nyomán a hagyományos gazdálkodás alapján működő települések ostromlott várakká váltak,⁸ másrészt arra is felhívta a figyelmet, hogy a modernizáció nem gyors átvételt, hanem a hagyományos gazdálkodási formák hosszú tovább élését jelentette. Balaton Petra a magyar kormányzati gazdaságpolitika súlyát hangsúlyozta:

„A merkantilista indíttatású liberális gazdaságpolitika érvényesülése néhány évtized alatt társadalmi és demográfiai tragédiát ígérő módon kiélezte a centrum és a periféria, az iparosodó és a hagyományos gazdálkodást folytató területek konfliktusait.

6 Ravi Rajan: *Modernizing Nature. Forestry and Imperial Eco-Development 1800–1950*. Oxford, 2006.; James Beattie: *German Science and Imperial Forestry, 1840s–1900s*. In: James Beattie: *Empire and Environmental Anxiety*. London, 2010. (Palgrave Studies in World Environmental History) 123–149.

7 Karl Gayer: *Der Waldbau*. Berlin, 1880.; Uő: *Der gemischte Wald, Seine Begründung und Pflege, insbesondere durch Horst- und Gruppenwirtschaft. Seine Begründung und Pflege, insbesondere durch Horst- und Gruppenwirtschaft*. Berlin, 1886.

8 Imreh István: A székely faluközösség alkonya. In: uő *Erdélyi eleink emlékezete (1550–1850)*. Kolozsvár, 1999. (A Magyarországtudás Könyvtára) 195–206.

Felvidék, főleg Kárpátalja, az Erdélyi Érchegység és Székelyföld olyan hátrányos helyzetbe kerültek, hogy állami segélyezés nélkül hanyatlásuk megállíthatatlanná vált.”⁹

Ezzel szemben Nagy Botond éppen a helyi innováció és alkalmazkodás eseteit, valamint a korabeli államhatárok szerepét tárta fel mélyrehatóan, szintén a Székelyföld vonatkozásában. Ráadásul az általa vizsgált források alapján a központi modernizációs törekvések inkább tehernek bizonyultak.¹⁰

Vizsgálatunk fókuszát az erdészetre szűkítve kiindulópontnak tekinthetjük Eszik Veronika megfigyelését is a Dinári-karszt erodálódó részeit átalakítani igyekvő erdészeti projektekről. A terület a mai Horvátország határain belül volt, amely akkor a Magyar Királyság részét alkotta. Eszik megfogalmazása szerint:

„A súlyos lokális konfliktusok ellenére a Karszt civilizálására tett magyar állami erőfeszítések igen jelentősek voltak. A munka tétjei túlmutattak a termőterület megnövelésén: a földrajztudományi diskurzus csakúgy, mint az erdészeti szövegek hozzájárultak a Karsztvidék olyan területként való megkonstruálásához, amelyen a magyarság civilizáló hivatást teljesít, amely még barbár ugyan, de amely a magyarság technikai-tudományos kompetenciájának, természetátalakító potenciáljának ékes bizonyítékává válhat.”¹¹

Eszik elemzésének tükrében a Dinári-karszt fásításának esete három olyan problémát vet fel, amelyekre tanulmányunk a válaszokat keresi.¹² A legegységertelműbb kérdés, hogy voltak-e más olyan jellegzetes erdészeti programok, mint a karsztvidéki erdősítés, amelyek megvilágítják, hogy a tájátalakítás, a vidéki lakosság és az erdészet közötti „súlyos helyi konfliktusok”, valamint a nacionalista politika hogyan fonódtak össze. A fenti idézetben rejtve marad az a probléma, hogy az erdészeknek miért volt egyáltalán közük az állam nacionalista törekvéseihez, milyen utakon keresztül válhattak a hivatásos erdészek nacionalistákká. Harmadszor, érdemes beleásni magunkat a magyarországi erdészek mint testület szakmai önképe és a helyi gyakorlatok közötti feszültség történetébe is.

- 9 Balaton Petra: A székely társadalom önszerveződése: a székely társaságok. (Törekvések Székelyföld felzárkóztatására a XX. század elején.) *Korunk* 21 (2010) 1. sz. 78.; Uő: *A székely akció története. Állami szerepvállalás Székelyföld felzárkóztatására.* Bp., 2004. (Erdélyi Történeti Füzetek 1.) Az úgynevezett székely akcióra emlékeztetett a később, már Nagy-Romániában felmerült fejlesztési koncepció az érchegegy Mócvidék vonatkozásában. Lásd Egry Gábor: A mócok útján Székelyföldre? Elmaradottság, fejlesztéspolitika és regionalizmus a 20. század első felében. In: *Székelyföld és a Nagy Háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából.* Szerk. Orbán Zsolt. Csíkszereda, 2018. 486–504.
- 10 Nagy Botond – Nagy Kinga Sarolta: A tájhasználat változása és a modernizáció közötti kapcsolat a 19. század második felében. A székelyföldi Nagybacon esete. In: *Fenntarthatóság. A Mediawave 2023. évi interdiszciplináris konferenciájának tanulmánykötete.* Szerk. Nagy Attila István et al. Ravazd, 2024. 29–61.
- 11 Eszik Veronika: A magyar–horvát tengeremlék mint nemzetiesített táj. Adalék az intézményesülő földrajztudomány és a nemzetépítés kapcsolatához. *Korall* 62 (2015) 83.
- 12 Meta Remec: A Dinári-karszt fásítása nyomán a közelmúltban főként a fásítás erdőkárosító invazív rovarfajokra gyakorolt hatását elemezte. Meta Remec: Afforestation with Non-native *Pinus nigra* in the Karstic Areas of Southwestern Slovenia Since the Mid-Nineteenth Century. Environmental Implications. In: *Environmental Histories of the Dinaric Karst.* Ed. Borna Fuerst-Bjeliš et al. Cham, 2024. (Environmental History 17) 203–237.

Kiindulópontként tanulmányunk egy dél-magyarországi régióban 1910 és 1913 között többször ismétlődő villámárvíz-katasztrófák okaira és következményeire vonatkozó korabeli szakmai álláspontokat vázolja. Ezek a tervek éppoly árulkodók, mint a Dinári-karszt fásítására vonatkozó elképzelések. Az árvizek a Duna Vaskapu előtt fekvő szakaszán, a határvidéki, de érckészlete és vasúthálózata miatt gazdaságilag jelentős Krassó-Szörény vármegye [részben egyezik a mai romániai Caraș-Severin megyével] keskeny síksági területén pusztítottak. Ez az esemény számunkra különösen az erdőmérnökök álláspontjának nacionalizmussal összefüggő vonatkozásai miatt fontos, ezért az árvíz tanulmányozására kiküldött erdőmérnökök nézőpontjának intézményi és politikai kontextusait tárgyaljuk. Az erdőmérnöki tudás és a magyar nemzetépítés közötti kapcsolatot az állami és magánerdőkben működő erdőmérnököket, valamint tulajdonosokat tömörítő Országos Erdészeti Egyesület (= OEE) hosszú távú programjának és 1866 és 1900 közötti tevékenységének tükrében ragadjuk meg. Az OEE levéltára már csak azért is alkalmas terep a kérdéseink szempontjából, mert az árvizek kivizsgálására kiküldött egyik szakember, Kaán Károly ismertségéhez jelentősen hozzájárultak az *Erdészeti Lapok* hasábjain, a századfordulón közölt tanulmányai, sőt 1920 és 1923 között az egyesület alelnökéként is fontos szerepet játszott a szakmai közösség életében. Hasonlóképpen, mind Kaán szakmai nézetei, mind a magyarországi erdészeti szakma története szempontjából megkerülhetetlen intézmény a selmecbányai erdészeti akadémia (1906-tól főiskola). A más egyesületekkel folytatott levelezés révén az OEE levéltára lehetőséget ad a periferikus, de erdőgazdasági szempontból fontos területek és a politikai központ közötti érdekkülönbségek megfigyelésére is.

Egy természeti katasztrófa és a modernizáló nemzetállam programja

A krassó-szörényi áradások 1910-ben és 1913-ban a nyári időszakban, esetenként többször is nagy károkat idéztek elő. Több száz lakos halálát okozták, utakat és vasútvonalakat sodortak el, és nagy kiterjedésű mezőgazdasági területeket tettek évekre terméketlenné. A helyzetre adott tudományos válaszokból – köztük az erdőmérnökök közreadott véleményéből – kirajzolódik a modernizáló nemzetállam programja és viszonya a helyi lakosság gazdálkodásához.

Az 1913. évi nyári áradások – a Sávoly Ferenc meteorológus által a korszak jelentős agrárius hetilapjában, a *Köztelek*ben közölt időjárás-jelentések alapján – az egész korabeli Magyarországot súlyosan érintették, de Kelet-Magyarország volt a leghosszabb ideig kitéve a megszokottól eltérő körülményeknek. Mivel négy éven belül ez már a harmadik anomália volt, felmerült a kérdés, hogy vajon elhúzódó változásról lehet-e szó, és melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják az árvízi pusztítás mértékét. Ahogy Sávoly írta: „Krassóban és erdélyi szomszédos tájain úgy látszik, állandósulni kezdenek az árvizek, amelyek mindannyiszor tömérdek gazdasági értéket pusztítanak el.”¹³ Sávoly elemzése

13 Sávoly Ferenc: A délkeleti árvizekhez. *Köztelek* 23 (1913) 1835.

időrendben már a harmadik kísérlet volt a katasztrófasorozat tudományos eszközökkel való megértésére. Elsőként, az 1910. júniusi, sok áldozatot követelő villámárvíz akaratlan szemtanújává váló Schréter Zoltán és Lampel Jenő geológusok adtak magyarázatot, s ők a települések helyének rossz megválasztását jelölték meg a katasztrófa fő okaként. A Földművelésügyi Minisztérium Kaán Károlyt és egy másik jelentős erdészeti tisztviselőt, Térfi Bélát¹⁴ kérte fel arra, hogy mérjék fel a helyzetet, keressék meg a kiváltó okokat, és tegyenek javaslatokat az orvoslásra. E tanulmány szerzőinek egyike egy korábbi tanulmányában már felhívta a figyelmet arra, hogy Kaán Térfi Bélával közösen teljesített eseti kiküldetése, amely a korabeli Magyarország déli határvidékére vitte, jelentős hatást gyakorolt az 1919 utáni magyarországi erdészeti politikára.¹⁵

Ki volt Kaán Károly és miért jelentős az ő hangja? Kaán egy, az 1848–1849-es szabadságharcban való aktív részvétele miatt vagyonát veszített Zala vármegyei zsidó származású családba született. Az erdészeti főiskolát ösztöndíjas hallgatóként végezte el, s az államvizsga után, karrierje elejét a Besztercebányai Erdészeti Igazgatóságon töltötte. A Földművelésügyi Minisztériumban mindössze hat év alatt, 1916-ban érte el az államtitkár-helyettesi állást, amely voltaképpen a legmagasabb rangú állami erdészévé tette. Ezt a pozícióját a rövid életű népköztársasági és bolsevik rendszerek alatt is megtartotta.¹⁶

A délvidéki árvízi esemény fontos történet volt abból a szempontból, hogy miképp alakultak a modernizáló nemzetállam fogalmai a helyi lakosságról. Kaán már pályafutásának első, 1900 körüli éveiben úgy vélte, hogy az erdőgazdálkodásnak fontos tényezővé kell válnia ahhoz, hogy a magyar nemzetgazdaság erős versenytársá váljon az európai vagy a világ gazdaság színterén. Meggyőződése volt, hogy ez korábban azért nem valósult meg, mert az állami beruházások hiánya miatt az infrastruktúra alulfejlett maradt. Sőt, Kaán az erdőket egyszerre tekintette nemzetgazdasági és geopolitikai tényezőnek. Úgy látta, hogy az a tény, hogy az erdővagyon nemzetiségi területen fekszik, egyszerre fenyegeti a magyar elit hegemoniáját a Magyar Királyságon belül, és akadályozza azt, hogy a nemzetgazdaság kiteljesítse potenciálját. Ennek megfelelően 1902-ben támogatta azt az elképzelést, hogy induljon társadalmi mozgalom annak érdekében, hogy többségében

14 Térfi Béla (1869–1959) tanulmányait Selmecbányán végezte, majd a besztercebányai erdőigazgatóságnál kezdett el dolgozni mint gyakornok. 1900-ban a Földművelésügyi Minisztériumba került. Az első világháború alatt a Közélelmezési Minisztériumban volt tanácsos, 1919. februártól közlelmezési államtitkár. Posztján maradt 1919 augusztusáig, amikor a gabonagyűjtés országos kormánybiztosának nevezték ki. 1921 decembere és 1922 októbere között közlelmezési ügyekért felelős tárca nélküli miniszter volt a Bethlen-kormányban. 1924-ben az Országos Erdészeti Egyesület alelnökévé választották, egészen a második világháborút követő időszakig az egyesület tisztviselője volt. Argentínában hunyt el. *Magyar Életrajzi Lexikon*. I–III. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1967–1994. II. (L–Z) 844.; Soproni Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár 204.; *Erdészeti Lapok* 63 (1924) 2.; Bódy Zsombor: Vér és kenyér. Gabonaellátás 1919-ben a megszállt Magyarországon. *Rubicon* 28 (2017) 7–8. sz. 34–37. Lásd még Király Pál: Erdőmérnökök miniszteri székekben. *Erdészeti és Faipari Híradó* 21 (2011) 3. sz. 8–9.

15 Balogh Róbert: A Kárpát-medence-fogalom jelentősége az antropocén korszak szempontjából. Válságtudat és antropogén tájtalalkítás (1910–1945). In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2021. Környezettörténet – Historiográfia*. Főszerk. Kövér György et al. Bp., 2021. 219–244.

16 Az 1919 utáni, Kaán elleni antiszemita támadások lehetnek az okai annak, hogy az ő döntéseivel kapcsolatos mappákat mintha szisztematikusan eltávolították vagy kiemelték volna a Földművelésügyi Minisztérium archívumából.

magyar tulajdonosai legyenek azoknak a területeknek, ahol a nem magyarok alkották a többséget.

„Beksicsnek ily alapokon szőtt ama birtokkicserélési tervét, hogy földesuraink a sík földön parcellázzanak, s ekként szerzett vagyonukkal a hegyvidéken erdőt vásároljanak, azt a javaslatát, hogy mánásaink másod- vagy harmadszülött fiaik részére a hegyvidék erdőségein alkossanak hitbizományi, s ezzel egyben a Felvidéket s az erdélyi részeket meghódítsák a magyarságnak; nemcsak legfőbb nemzeti céljaink, de az erdőgazdasági politika nézőpontjából is a legszívesebben fogadjuk.”¹⁷

A krassó-szörényi kiküldetésre nem sokkal azután került sor, hogy Kaán erdőgazdasági elveit közreadta az *Erdészeti Lapok* 1911-es számában. Ekkoriban Krassó-Szörény viszonyaiból az előnytelen erdőértékesítési gyakorlatot emelte ki:

„Ezzel szemben és a vázolt előföltételek hijján az ugyane megyében még elterülő, s 600.000 kat. holdat meghaladó, állami és magántulajdont képező erdőállomány gazdasági körülményei még ma is igen kedvezőtlenek és teljesen kezdetlegesek! Ezeknek a javarészt még mindig föltáratlan erdőknek jelentékeny részéből a fatermés ma még jövedelmesen ki sem szállítható, s így egyáltalán nem értékesíthető; míg másik részükben a faanyagok terület szerint több évre lábon eszközölt eladása magángazdasági szempontokból is igen alárendelt jelentőségű, nemzetháztartási tekintetektől pedig annál kevésbé számottevő, mert a fejletlen erdőgazdaság nem alkalmas arra, hogy a kulturális tekintetben nagyon visszamaradt vidék föllendülését bármily irányban és jelentékenyebb módon előmozdítsa.”¹⁸

Az árvízi helyzetet tanulmányozva 1912-ben Kaán és Térfi arra a következtetésre jutottak, hogy a pusztító árvizeket önmagában nem magyarázza a csapadékmennyiség és a települések elhelyezkedése. A katasztrófa attól vált igazán súlyossá, hogy a magasabban fekvő területeken pusztult az erdő, s ezt elsősorban az ott legeltetett kecskék idézték elő. A kiküldött erdőmérnökök úgy vélték, hogy a helyi lakosok aláássák az erdészeti hatóságok erőfeszítéseit a talajeróziót megakadályozó erdősávok létrehozására. A helyzet lehetséges kimenetei tekintetében azonban már volt különbség Térfi és Kaán között. Míg az előbbi úgy vélte, hogy a lakosságot rá lehet nevelni, hogy javítson a gyakorlatokon, addig Kaán hét évvel későbbi összegzésében pesszimistább volt.¹⁹ Szerinte a helyi lakosok képtelenek előre látni tetteik következményeit. Ehhez érdemes hozzátenni, hogy a 19. század folyamán az erdészek széles körben úgy vélték, hogy a kecskék és a kecsketartók az ész-

17 Kaán Károly: Nemzeti akció és erdőgazdaság. *Erdészeti Lapok* 41 (1902) 479. Beksics Gusztáv jogász, publicista és politikus a Szabadelvű Párt képviselőjeként, valamint miniszteri tanácsosként ténykedett a magyar nemzetállam-építés érdekében. A nemzetiségi kérdéstről, különösen az erdélyi helyzetről alkotott nézeteit több röpiratban is kifejtette.

18 Kaán Károly: Erdőgazdasági eredmények és azok gazdaságpolitikai következményei. *Erdészeti Lapok* 50 (1911) 43.

19 Térfi Béla: A krassó-szörényi árvíz katasztrófák. *Vízügyi Közlemények* 13 (1913) 1. sz. 1–20. Kaán értelmezését lásd uő: *Erdőgazdaság-politikai kérdések*. Bp., 1920.

szerű erdőgazdálkodás ellenségei. Ezért a kecskék engedély nélküli erdei legeltetése magasabb büntetést vont maga után, mint a lovak és szamarak esetében. Az 1879. évi XXXI. törvénycikk 100. paragrafusa, nagyrészt az 1852-es osztrák erdőtörvényt másolva írta elő, hogy

„A ki oly erdőben, melyben a legeltetésre nincs joga, szándékosan vagy gondatlanságból legeltet, az okozott kár és esetleg a hajtópénz megtérítésén felül, pénzbüntetéssel a következő mértékben büntetendő:

1. 1 darab szarvasmarháért 50 kr.
2. kecskéért 50
3. ló, öszvér vagy szamárért 40
4. juhért 15”

Ráadásul,

„Ha a legeltetés 15 éven aluli, vagy tilalom alatt álló erdőben, vagy pedig véderdőben, avagy futóhomokban álló erdőben történik [...] felszámított pénzbüntetés mindenik darab állatért kétszeresen veendő. Ha pedig a legeltetés hat éven aluli, mesterséges ültetvények, vagy erdei vetések közt, avagy faiskolában történt, a pénzbüntetés háromszoros összegben szabandó ki.”

Térfi 1912-ben több változatban is közölt cikkéből és Oroszi Sándornak a térség erdészettörténetére vonatkozó kutatásából ismert, hogy az állattartó lakosság és az erdészeti igazgatás közötti konfliktus 1886-ban éleződött ki, amikor a volt határőrvidéki ezredék erdeinek kezelését az állam vette át. Ettől kezdve a helyi lakosság szolgalmi valóban megszűntek, 1892-től pedig életbe lépett az üzemterv, ami tovább korlátozta a tájhasználatot.²⁰ Kaán és az árvizeket tőle függetlenül tanulmányozó neves meteorológus, Sávolgy Ferenc is azt javasolta, hogy az állami intézmények vezessenek be szigorú ellenőrzéseket a főként román parasztság körében azzal a céllal, hogy megakadályozzák a kecske- és juhcsordák legeltetését a hegyoldalakon: „...a legnagyobb erélyességgel kellene az árvizek állandó veszedelmét kevesbíteni azáltal, hogy a birka- és kecskelegelőül használt lejtők beerdősíttessenek, az ott lakó román nép pedig a legszigorúbb ellenőrzés alá veendő, hogy vandál módon ne pusztítsa a fát.”²¹ Amíg Kaán 1902-ben a telepítési gondolatot a beruházások jövőbeni hatása miatt támogatta, az árvíz nyomán megerősödhetett benne az a nézet, hogy állami kontrollra van szükség a helyi lakosság káros gyakorlatainak ellensúlyozására.

Fontos tisztázni, hogy Magyarországon az 1880-ban életbe lépett erdőtörvény nem tartalmazott paragrafust a nacionalizmusra, nemzetiségre vagy etnikumra vonatkozóan. Bedő Albert mint a Magyar Királyság főerdésze, az erdőtörvény bevezetését követő első

20 Oroszi Sándor: A bánsági volt határőr közösségek (Krassó-Szörény vármegye) erdőgazdálkodása. *Erdészettörténeti Közlemények* (2003) 58. sz. passim. [Temaikus szám.]

21 Sávolgy Ferenc: A délkeleti árvizekhez. *Köztelek* 23 (1913) 1836.

évtizedben az erdészeti igazgatás vezetője volt, 1896-ban államtitkári nyugdíjba vonulása előtt *A magyar erdész nemzeti hivatásáról*²² című esszéjében amellett érvelt, hogy az erdészek az állam legtávolabbi előőrseként működtek, és ezért hidat képeznek a nem magyar népcsoportok és a magyar birodalom, azaz a magyar állam között. Vagyis az erdészek jelenléte segíthet a magyar állam iránti lojalitás érzését kiváltani a más nemzetiséghez tartozók körében. Bedő volt a főszerkesztője a *Magyar Állam összes erdeinek gazdasági és kereskedelmi leírása* nevű monumentális munkának is, amely 1872 és 1896 között feltérképezte, osztályozta és számszerűsítette Magyarország összes erdejét. Ez a munka tartalmazta az ország közigazgatási felosztását, az erdőállományok földrajzi elhelyezkedését és típusait, valamint a földtulajdonosi viszonyokat.²³ A székely származású Bedőnél kevesen voltak jobban tisztában azzal, hogy az állami tulajdonban lévő erdők főként a Kárpátokban helyezkedtek el, ahol a magyar lakosság a Keleti-Kárpátok belső vonulata kivételével kisebbségben volt. Úgy vélte, hogy ez a helyzet problémát jelent az állam számára, mivel a periférián uralkodó viszonyok megnehezítették azon jóléti szint biztosítását, amely szükséges lett volna a faellátási lánc működtetéséhez és exportjához szükséges szakképzett munkaerő odavonzásához. Bedő szerint – Kaán modelljével összeegyeztethető módon – a megoldás olyan hivatásos erdészekből álló testület létrehozásában rejlett, akik vállalják a hosszú távú kitermelés irányítását és felügyeletét, hogy az erdők elegendő vagyont termeljenek mind az állam, mind az erdészeti tevékenységet folytató helyi lakosok számára.

Bedő nem csak esszéjében fogalmazta meg vízióját az erdészet, a nemzetépítés és államépítés kapcsolatáról. A *Magyar Állam összes erdeinek gazdasági és kereskedelmi leírása* számos táblázata közül az 1885 és 1894 közötti jogsértések számát összegző táblázat indirekt módon ugyan, de szintén tudósít a nemzetiségek és az állami erdőigazgatás viszonyáról. Sajnos a kimutatásban a vármegyéknek csak mintegy fele szerepel, és nem tartalmaz olyan adatsorokat, amelyek legalább részlegesen tájékoztatnának a vármegyénél kisebb közigazgatási egységekről. Az esetek száma az említett időszakban egy kivételével minden vármegyében nőtt, de a változás léptéke nagymértékben különbözött az egyes vármegyékben. Az esetszámok közötti rendkívüli eltérések valószínűleg nem a tényleges károkozás gyakoriságának különbségeiből, hanem értékelésük és felderítésük mértékéből adódtak. Sáros vármegyében az esetek száma 1893-hoz képest 1894-re majdnem megduplázódott, ami esetleges szemléletváltásra vagy hirtelen válságra utal – amint alább látni fogjuk, nem véletlenül. A különböző vármegyéből származó konkrét esetek alaposabb elemzése hasznos lenne, amennyiben elegendő számban maradtak volna ezekről levéltári nyomok. Az 1910-es népszámlálási adatok alapján a Bedő által felsorolt 32 vármegye közül 16-ban a magyarok alkották a többségi közösséget, hat másikban pedig a

22 Ez a mű a Magyarország millenniumi ünnepségei alkalmából tartott beszédének átirata volt. Bedő Albert: *A magyar erdész nemzeti hivatása*. Bp., 1896.

23 Bedő Albert: *A Magyar Állam erdősegeinek gazdasági és kereskedelmi leírása*. I–IV. [Kiad. Darányi Ignác.] Bp., 1886. [2. kiad.] [IV. (A magyar állam erdősegeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. Az állam összes erdősegeinek átnézeti térképével.)]

lakosság 30–50%-át tették ki. Az etnikai arányok és a bejelentett erdészeti kihágási esetek száma között azonban nincs látható összefüggés.

A következőkben a professzionális erdészek politikai szocializációjának színtereit, vagyis az erdőmérnökök képzésének politikai kontextusát, az erdészeti szakma tudástermelésének nyelvi és etnikai vonatkozásait, valamint a perifériához sorolható területek jellegzetes problémáival kapcsolatos álláspontját tekintjük át, hogy így elhelyezhessük Kaán és Térfi fent vázolt értelmezését az 1910 és 1913 közötti krassó-szörényi árvizekkel kapcsolatban.

Magyarosítás az erdészeti felsőoktatásban

Kaán Károly politikai szocializációja jelentős részben a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémián zajlott, ahol 1885-től 1889-ig, 18 és 22 éves kora között tanult. Ezért mi most az akadémia erdészeti fakultásán a magyar tanítási nyelv bevezetését megelőző időszakot, majd az azt követő változásokat tárgyaljuk. Ezzel az a célunk, hogy felvázoljuk azt a miliőt, amelyben az erdőmérnökök oktatása és politikai szocializációja zajlott.

Selmecbánya és környéke a Magyar Királyság soknemzetiségű területeinek egyike volt a 19. század második felében. Bár Hont vármegyében a századfordulóra már enyhe magyar többséget mutattak ki a népszámlálások, maga a város a magyar–szlovák nyelvhatártól északra feküdt, és lakosságán belül is a szlovák anyanyelvűek alkották a többséget.²⁴ A magyarok és a németek – akik közül a censusok során néhányan magyarnak vallották magukat – inkább a belvárosban laktak, míg a szlovák többség a külvárosban élt. A 19. század második felére a szlovákok száma meghaladta a német és a magyar közösséget az akkor mintegy 15 ezer lakosú városban.²⁵ A nyelvpolitika mind a soknemzetiségű városban, mind az akadémián és annak sokszínű hallgatóságában a konfliktusok terepe volt. A hallgatók vitákat folytattak arról, hogy megőrizték-e a diákélet német kultúrában gyökerező szokásait, amelyek az akadémiát alapítása óta, még a magyar tannyelv bevezetése előtt jellemezték. A kiegyezés által létrehozott politikai rendszer azonban sikeresnek bizonyult a középosztályok asszimilálásában. Számos német származású neves erdész és akadémiai tanár aktívan támogatta a magyarosítást és a magyar nyelv ügyét. A selmecbányai német ajkú szülők gyermekeként született Divald Adolf „Erdődi” álnéven, 1866-ban magyarul megjelent *Közgazdasági eszmetöredékek az erdészet köréből* című hosszú esszéje nagyban hozzájárult az erdészeti törvény megalkotásához. Divald nemcsak a modernizáció tudományon keresztül történő előmozdítása mellett tört lándzsát, hanem a magyar nyelv használatának bevezetését is mérlegelte az erdészeti oktatásban. Szerinte:

24 A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. 10. rész. Végeredmények összefoglalása. Szerk., kiad. A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1909. A polgári népesség anyanyelv szerint a három utolsó népszámlálás alapján, törvényhatóságokonként. II. Táblás kimutatások. 28. sz. 102. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1900_10/?pg=327&layout=s&query=anyanyelv. Legutóbbi megtekintés 2025. március 20.)

25 Bartha Dénes – Oroszi Sándor: *Selmec, Téged soha nem feledtünk!* Sopron, 2019. 123.; Szűts István Gergely: *Selmecbánya gazdasága és társadalma az 1910-es években. Soproni Szemle 73 (2019) 260.*

„Komolyabb megfontolást igényel még az is, hogy *mai nap* két-három intézet számára *magyarnyelvű* szaktanárokat hol vegyünk?

Nem volna e czélszerőbb, *legelőször is csak a selmeczi erdészakademia megmagyarosítását czélba venni, azt a tudomány és a tanítási rendszer európai színvonalára emelni* – és ha majd valaha csak ugyan még számosabb oly intézet szüiksége mutatkoznék, annak az élet mezején és addig megedzett tanítványai közül a szükséges tanerőket toborzani?”²⁶

Végül arra a következtetésre jutott, hogy a „szakismeret előmozdítása, magyar nyelven való meghonosítása és terjesztése céljából *nevezetesen a selmeczi erdészeti akademia magyarosítása eszközöltessék*”.²⁷

Vadas Jenő 1896-ban megjelent, az erdészeti akademia történetéről szóló munkájában idézte egyik tanártársa, Fekete Lajos visszaemlékezéseit. Fekete Lajos 1856 és 1859 között tanult erdészetet, majd 1867-től az akadémián tanított, ahol 1871-ben professzorral neveztek ki. Az 1897/1898-as és az 1899/1900-as tanévben az akademia igazgatója volt.²⁸ Vadas Jenő intézménytörténeti munkájában közölt visszaemlékezés alapján Fekete Lajos ily módon racionalizálta az 1867 utáni magyarosítási politikát:

„Nem volt még magyar erdészet, nem volt magyar erdészeti irodalom.«

»De voltak magyar fiatalok, kik a selmeczi akadémián az alig értett német nyelven gyűjtötték az ismereteket szakunk terén.«

»Törték, rontották az idegen nyelvet a szakért, melytől kenyeret vártak.«

»Oh mennyivel könnyebb lett volna édes anyanyelvükön hallgatni az előadásokat! Mennyivel kellemesebb lett volna anyanyelvükön versenyezni vizsgáikon a babérért.«

»De erre gondolni sem mertek akkor. Csak a vágy volt keblükben, mely oly mélyen rejlett ott – azon idegen atmosphaera nyomása alatt –, hogy gondolatban sem nyerehetett még alakot, kifejezést...«²⁹

Vadas egy másik romantikus történetet is elmesélt Fekete emlékeiből. Ez Wagner Károlyról szólt, aki Máramaros vármegyéből származott, anyanyelve német volt, de idővel az egyik legjelentősebb, magyar erdészeti törvényeket követelő és szakmai identitást formáló erdész lett. E történet szerint, amelyben Fekete a nyelvi kérdés valódi természetére igyekezett rávilágítani, a terepi gyakorlati képzés egyik napján Wagner – akkoriban az akademia adjunktusa – a magyarul beszélő hallgatók csoportját véletlenül vagy szándékosan a terület legmagasabb, sziklás pontjára vitte, ahol magyarul beszélgetett

26 Erdődi [Divald] Adolf: *Közigazgatási eszmefüggések az erdészet köréből*. Pest, 1866. 65. [Kiemelések az eredetiben.]

27 Uo. 68. [Kiemelés az eredetiben.]

28 Fekete Lajos kutatási és oktatói tevékenysége az erdészet szinte minden ágára kiterjedt. 1913-ban Blattny Tiborral (1883–1969) közösen publikálta a Magyar Királyság területén lévő erdőkről szóló nagyszabású monografikus tanulmányát. *Az erdészeti felsőoktatás 200 éve. Emlékkönyv. Selmeczbánya 1808 – Sopron 2008. I–III.* Szerk. Albert Levente et al. Sopron, 2008. I. 239–240. Lásd még Bartha Dénes: *Fekete Lajos (1837–1916) élete és munkássága*. Sopron, 1997. (Erdésztnagyjaink Arcképcsarnoka 1.)

29 Vadas Jenő: *A selmeczbányai M. Kir. Erdőakademia története és ismertetője*. Bp., 1896. 133.

velük, és felvetette a magyar szaknyelv kérdését. Fekete szerint Wagner megfogalmazta azt, amit a diákok is gondoltak, és amitől lelkesek és izgatottak lettek. Fekete azzal fejezte be a történetet, hogy egy napon majd emlékművet állítanak azon a helyen, ahol először merült fel az erdészeti szövegek magyar nyelven történő megírásának gondolata.³⁰

Az intézménytörténet szerzője, Vadas Jenő, a kiemelkedő, a szakmakultúra magyarosítását propagáló erdész is szlovák származású volt, aki 1882-ben változtatta családnevét Vlkolinszkyról Vadasra. Selmezbányán 1891-ben lett professzor.³¹ 1922-ben bekövetkezett halálakor nekrológiájában a következőket olvashatjuk „Már a főiskolán kitűnt társai közül és néhány kortársával együtt, zsinóros magyar ruhában járva, hatalmas propagandát fejtett ki a német diákelet megmagyarosítása körül.”³²

Miként következett be az akadémia magyarosítása? A selmezbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia [Berg und Forstakademie] 1848-ig az egyetlen bányászati felsőfokú oktatási intézmény volt a Habsburg Birodalomban.³³ Az erdészet területén a Magyar Királyságban szintén egyedülálló volt, de 1813-tól a Bécs melletti Mariabrunnban már működött erdészeti akadémia. Míg a bányászati szakon tanulók többsége a Magyar Királyságon kívülről érkezett, addig az erdészeti szakon tanulók 70-80 százaléka magyarországi volt Selmezbányán. Az 1848-as forradalom jelentősen megváltoztatta az intézmény etnikai profilját. Bár 1848 tavaszán a diákok még egységesen léptek fel, hamarosan etnikai és nemzeti feszültségek kerültek felszínre. 1848 májusában 130, osztrák és cseh területről származó bányászhallgató hagyta el Selmezbányát, hogy máshol folytassa tanulmányait.³⁴ 1849-ben az erdészeti szak egyes tanfolyamait – először az intézmény történetében – rövid ideig magyarul is tartották. Az 1867-es kiegyezést követően Selmezbányán is bevezették a magyar tannyelvet, mindez ugyanakkor azzal is járt, hogy az intézmény elveszítette birodalmi jellegét, a későbbiekben pedig ritkaságszámba ment, hogy osztrák, morva- vagy csehországi diák iratkozott be az akadémiára.³⁵

A selmezbányai intézményhez kötődő diákegyesületek története a különböző etnikai csoportok közötti rivalizálás tükré is.³⁶ Az egyetemi diákság hagyományaiban gyökerező

30 1900. július 1-én, az eseménynek tulajdonított ponton az Országos Erdészeti Egyesület közgyűlésén Besztercebányán Wagner-emléktáblát avattak. A mára megsemmisült márványtáblán ez állt: „Viselje e csúcs/Wagner Károly/nevét./E helyen pendítette ő meg az 1858/59. tanévben/A magyar erdészeti irodalom eszméjét/lelkésülő tanítványai előtt./Ennek emlékéét ünnepelték meg itt a/magyar erdészek/1900. júl. 1.” Fekete Lajos, mint az akadémia igazgatója, ismét felidézte a történetet. „Visszapillantás idei közgyűlésünkre.” *Erdészeti Lapok* 39 (1900) 644.; Bartha: *Fekete Lajos (1837–1916) élete*, 4.

31 *Az erdészeti felsőoktatás 200 éve*, I. 297.

32 R.: Vadas Jenő (1857–1922). *Erdészeti Lapok* 61 (1922) 215.

33 A mariabrunni intézményt 1866-ban Forstakademie rangra emelték. 1875-ben az 1872-ben alapított bécsi mezőgazdasági főiskolához, a Hochschule für Bodenkulturhoz integrálódott mint erdészeti kar. Lásd Leopold Árpád: Zöld peregrinációban. *Erdészettörténeti Közlemények* 76 (2008) 14.

34 Zsámboki László: A selmeci akadémia és ifjúsága 1848/49-ben. *Bányászati és Kohászati Lapok* 13 (1998) 239.

35 Wagner Károly, az 1867 utáni első selmezbányai erdészprofesszor, aki kulcsszerepet játszott abban, hogy az erdészeti iskolában a magyar lett az oktatás nyelve, figyelemmel kísérte a mariabrunni intézmény tanszervét, és megállapította, hogy nem volt jelentős eltérés a nagy birodalmi intézményekben tanított eszméktől és tananyagtól, ahol az oktatás nyelve a német volt. Vadas: *A selmezbányai M. Kir. Erdőakadémia története és ismertetése*, 117.

36 Szilas A. Pál: Az egyetemi ifjúság haladó hagyományai, szokásai, szervezetei. In: *Vivat Academia. Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület és az Országos Erdészeti Egyesület Emlékkönyve a bányászati, kohászati*

Burschenschaft Selmezbányán is meghonosodott, az 1820-as évek elejéről ismert a Deutsche Gesellschaft in Schemnitz nevezetű diáktársaság.³⁷ A *Burschenschaft* intézménye azonban a magyar nacionalizmus térnyerésével átalakult, a diáktársaságok pedig a nemzeti hovatartozás kifejezésének színtereivé váltak. A selmezbányai diákegyesület az 1848-as forradalom után Általános Társaság néven alakult újjá, de 1871-ben a magyar kultúrát népszerűsíteni kívánó diákok kiléptek a társaságból, és megalakították az Akadémiai Olvasókört, amelyet 1875-ben Magyar Társaságra kereszteltek át, majd 1879-től Ifjúsági Kör néven működött tovább. Ezekben az években a diákélet magyarosításáért folyó küzdelem dúlt, amelynek érdekes módon az eredménye nem a német alapú diák hagyományok elvetése lett, hanem azok átstrukturálása egy magyar hangsúlyú plurális kultúrává. Zivuska Jenő, aki 1894–1898 között a selmezbányai akadémia diákja volt, később pedig Debrecenben az irodalomtörténet és filozófia egyetemi magántanára lett,³⁸ millenniumi emlékiratában beszámol erről a magyarosodási folyamatról – igaz, ő maga túl fiatal volt ahhoz, hogy azt személyesen átélje.

„Egykoru feljegyzés szerint Amphibia álnévvel egy schachtista³⁹ a következőket tette közzé: »December 3-án tartott gyűlés határozatából a schacht társaság feloszlattatott és az utolsó schacht-tag megtartását 1878. December 10-ikére tűzte ki, a mely a schacht tagok nagy tüntetésével végződött.

1877. Február 3-kán ezen feloszlási ünnepség pompával tartatott meg.«

Az a bizonyos decemberi ülés tényleg megtörtént a társas kör kocsmájában, melyen az utolsó vótumot a kéményen keresztül kiáltották be. Ez az egy szavazat buktatta meg hivatalosan a schachtot.

A *Burschenschaft* fehér, zöld, fehér színű, ezüstös, »Glück auf!« feliratú zászlója, jegyzőkönyvei, névkönyvei egy vidéki körre, a »Szepesi Társaságra« szállottak át. A fuchsok [elsőévesek] jelvényét, a rókát eltemették, a sörös stiblit összetörték. Vége volt a romantikának.

A magyarosítók küzdelmét a kormány is sankcionálta, nevezetesen 1877-ben kelt 13,803. számú pénzügyminiszteri rendelet értelmében minden német diák-szokásra emlékeztető dolgot betiltott.⁴⁰

Ennek ellenére a diákélethez kapcsolódó hagyományos német kifejezések és nóták fennmaradtak, azok teljes elmagyarosítására csak nem sokkal a második világháború előtt – már Sopronban – került sor.⁴¹ Az Ifjúsági Körön belül több egyesület alakult regionális identitás alapján. Például a Szepesi Egylet kétnyelvű volt, németül és magyarul működ-

és erdészeti felsőoktatás 250. évfordulójára. Bp., 1985. 239–243.

37 Ifj. Sarkady Sándor: *A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnök-hallgatók Ifjúsági Köre Sopronban (1919–1948)*. Sopron, 2017. 14.

38 Matusovits Péter: Dr. Zivuska Jenő (1876–1926). *Erdészeti Lapok* 65 (1926) 74–77.

39 A diákok törzshelye a Schacht nevű kocsmában volt, innen a schachtista elnevezés.

40 A selmeczi M. kir. Bányász és Erdész Akadémia Ifjúsági Körének millenniumi emlékirata. 1763–1896. Szerk. Zivuska Jenő. Debrecen, 1896. 13.

41 Sarkady: *A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnök-hallgatók*, 207–220.

dött.⁴² E fejlemények fő jelentősége az volt, hogy miközben a régóta fennálló diák hagyományok folytatódtak, a nyelv, amelyen gyakorolták őket, a magyar lett.

Az itt tárgyalt időszakban az etnikai rivalizálás a Magyar Királyság politikai életének mindvégig része maradt, ami a selmecbányai szlovák és román diákok, valamint a magyar elit viszonyában is megnyilvánult.⁴³ Bár a korabeli helyi és országos napilapok, mint például a *Felvidéki Híradó*, a *Selmeczbányai Híradó* és a *Selmeczbányai Hírlap* nem tartalmaznak beszámolót a szlovák lakosság és a magyar származású diákok közötti villongásokról a városban,⁴⁴ az akadémián a román nemzeti mozgalommal szembeni ellenségeskedés jelei mutatkoztak. Az Akadémia Ifjúsági Körének képviselői 1885-ben és 1888-ban magyarellenes aktivizmussal és propagandával vádoltak meg néhány erdélyi diákot. Az utóbbi esetben az volt a gyanú, hogy egy 26 főből álló csoport külön diákszövetség létrehozását tervezte, és román nyelvű folyóiratokat olvasott.⁴⁵ A román diákok az egyik országos napilapban reagáltak a vádakra:

„Tisztelt szerkesztő ur! Becses lapjának 167-ik számában egy ily című cikk jelent meg: »Az oláhok Selmecen«, a melyben ismét súlyos vádak emeltetnek ellenünk. E közlemény által igen érzékenyen vagyunk megbántva, látva, hogy tisztelt kollégáink »egy része« szünni nem akaró szenvedélylyel ragaszkodik ama téves meggyőződéséhez, hogy a selmeci román ajku ifjúság csakugyan magyarellenes érzelmű s nincs kevés türelmük bevárni a nagytekintetű igazgatóságnak, mint az egyedüli illetékes forumnak, ez ügyben hozandó ítéletét, a mely, ha szükséges, büntetni is fog: hanem oly heves kifejtéseket használ az összes román ajku ifjúság ellen, hogy a dolog mibenlétét még nem ismerő tisztelt olvasó közönség valóban különös fogalmat alkothat magának felőlünk.”⁴⁶

42 Bruckner Nándor: *Diákélet Selmecen. Az erdőmérnöki gyémántoklevéllel kitüntetett Bruckner Nándor visszaemlékezései Alma Materén 1887–1890 között töltött évekre*. Az emlékirat testvére, Bruckner Győző hagyatékában a budapesti Evangélikus Központi Levéltár állományában ([= EOL] VIII.013), illetve a soproni Erdészeti Múzeum (= EM) K5320 gyűjteményében maradt fenn. A Bruckner családról lásd Bruckner Éva: *Egy polgárcsalád története*. https://magyarszemle.hu/online_irasok/egy-polgarcsalad-tortenete-1011. (Legutóbbi megtekintés: 2025. március 25.)

43 A dualizmus kori magyar politikai elit és a Magyar Királyságon belüli különböző nacionalista mozgalmak közötti küzdelem 1906–1907 körül érte el egyik tetőpontját, amikor a Wekerle Sándor vezette új, koalíciós kormány támadást indított a nemzeti mozgalmak képviselői ellen, különösen azok ellen, akik a parlamenti választásokon mandátumot szereztek. Lásd Michal Kšíňan: *Milan Rastislav Štefánik. The Slovak National Hero and Co-Founder of Czechoslovakia*. Routledge, 2021. 3–8. A politikai feszültség Selmecbányára is érvényes volt. A selmecbányai diákok szerepéről lásd Fricz-Molnár Péter: „Eriggy Misi Ipolyságra, jó étvágyat záptojásra!” avagy a főiskolások és egy darabant főispán találkozása. In: uő: *Selmeci írásk*. Bp., 2021. 13–27., Uő: A főiskolások és az 1910-es helyi országgyűlési képviselőválasztás. In: uo. 59–69.

44 A *Felvidéki Híradó*, a *Selmeczbányai Híradó* és a *Selmeczbányai Hírlap* folyóiratok tartalma online elérhető az epa.oszk.hu oldalon.

45 *Budapesti Hírlap* 1888. június 24.; 1888. június 29.; 1888. június 3.; 1888. június 9.; 1888. június 16.; 1888. június 21. Az esetről beszámol Fricz-Molnár Péter: Magyar–román feszültség az akadémikusok között. In: uő: *Selmeci írásk*, 74–76.

46 Az oláhok Selmecen. *Budapesti Hírlap* 1888. június 24. 3.

A rendőrséghez benyújtott panaszok, híradások és szóbeli fenyegetések nyomására az akadémia tanácsa megrovásban részesített két román diákot.⁴⁷

Ezek az események arra utalnak, hogy a diákközösség kölcsönös szolidaritása és egy-
sége a diákok identitásának fontos eleme volt. Ezért a meglévő erős diákszervezetek úgy
vélték, hogy az új egyesületek szakadékokat és új lojalításokat hozhatnak létre. Egy
másik szinten ezek az incidensek a magyar elit által támogatott asszimilációs politika he-
lyi lenyomatai voltak, amely szerint bárki, etnikai származásától függetlenül, a magyar
nyelv és kultúra vezető szerepének elfogadásával és az állam iránti lojalítás bizonyításá-
val a domináns diákság részévé válhatott.⁴⁸ Ezek a törekvések az Osztrák–Magyar Monar-
chia elitjei közötti versengés összefüggésében is értelmezhetők: a magyarok a műszaki
képzést kívánták erősíteni, hogy gazdasági versenyben állhassanak a Habsburg Birodalom
osztrák tartományaival.⁴⁹

Összességében a selmeci akadémisták valószínűleg a magyar nacionalizmus egy olyan
változatát adaptálták, amely más nacionalizmusokkal szemben határozta meg magát.
A magyar nacionalista politika kész volt bárkit befogadni a magyar társadalom főáramá-
ba, függetlenül etnikai származásától, ha az illető be akart lépni. A selmecbányai diákok
számára világos lehetett, hogy az állam a nem magyarokat is be akarja vonni a nemzet-
építés folyamatába.

Hogyan függött össze a magyar nacionalizmus és a magyarországi erdészet professzionalizációja?

A nacionalizmus Dél-Amerikától Dél-Ázsiáig mindenütt összefonódott a modernizációval
és így a nagy léptékű mérnöki programokkal is. A magyarországi erdészek tevékenysége
kiváló esettanulmány az összefüggés megvilágítására. Mint azt korábban láttuk,
a krassó-szörényi árvizekről készült elemzések olyan környezetben születtek, ahol az
erdőterületekhez való hozzáférés és a fejlesztési elképzelések ütközése között komoly
feszültségek alakultak ki. Ezek a 20. század elejére az OEE napirendjének fontos részévé
váltak. Az egyesület a 19. század második felében vált a mérnöki szemléletű erdészet egyik

47 Az akadémiai tanács 1888. június 8-i ülésének jegyzőkönyve. Miskolci Egyetem Levéltára A.1.c.2. Az erre az időszakra vonatkozó egyetlen hosszabb visszaemlékezés, Bruckner Nándoré, nem említi az esetet. Az is figyelemre méltó, hogy megemlékezett arról, hogy egy görögkatolikus pap fia, Alemann Iván anyagi támogatást kapott az 1867-ben alapított egyesülettől, amely az akadémián tanulni vágyóknak nyújtott támogatást. EOL VIII.013., EM K5320.

48 Ifj. Bertényi Iván: „Haza és haladás” – liberális nacionalizmus a reformkortól a 20. században. In: *Modernizáció és nemzetállam-építés. Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon. Tanulmányok*. Szerk. Csibi Norbert – Schwarczwölde Ádám. Pécs, 2018. 29.

49 Vörös Katalin: A modernizáció és a nacionalizmus keresztmetszetében. In: *Modernizáció és nemzetállam-építés*, 258; Pál Viktor: The Second Hungarian Conquest of the Carpathian Basin. High Modernism and the Ecological Crisis in the Eastern Half of the Habsburg Empire during the Nineteenth Century. *Agricultural History* 98 (2024) Nr. 1. 50–70.

legfontosabb magyarországi letéteményesévé.⁵⁰ Az OEE ekkori programjának a lényege az volt, hogy az 1870-es években domináns német erdészeti tudományt a magyar népi tudással szintetizálva olyan magyar nyelvű szakmai közösséget hozzon létre, amely hatékonysága és szervezettsége révén hegemon szerephez juthat a Magyar Királyság keretein belül. A magyar erdészeti szaknyelv kialakítása egyrészt a német képzettségű erdészek kizorítását tűzte célul, másrészt azoknak a károsnak tartott paraszti gyakorlatoknak a kiiktatását, amelyeket a gazdálkodók tudatlanságának tulajdonítottak.

Az erdészeti szaknyelv vált tehát a modern erdőgazdálkodás elterjesztése és a nemzeti forma megteremtésére irányuló stratégia közötti kapoccsá. Ez a kortársak számára annyira fontos volt, hogy a magyarországi erdőgazdálkodás programszerű átalakulása a magyar erdészeti szaknyelv megteremtése körül zajlott. Míg az egyesület történetének első szakasza a birodalmi központi kormányzat befolyásával és a német nyelvvel szembeni fellépésről szólt, az 1880-as évektől a magyar szaknyelv és a népi nyelvhasználat viszonyára helyeződött át a hangsúly.

Jellemző, hogy a 20. század elején már abban sem volt egyetértés az erdészek között a tekintetben, hogy az OEE az 1851-ben alapított, a német nyelvet használó, de Magyarországon működő szervezet, az Ungarischer Forstverein átalakulása révén jött-e létre.⁵¹ Az Ungarischer Forstvereinon belül 1863 végére, feltehetően részben a támadások hatására egyre markánsabbá vált a „magyar” párt.⁵² A magyar nyelvhasználatot követelők és az Ungarischer Forstverein közötti kompromisszum tényét Divald Adolf a következőképpen fogalmazta meg az *Erdészeti Lapok* 1864. évi első számában: „Ami azonban gyöngeszavunknak nem sikerült, azt azóta megérlelte az idő – s az ő szelleme ellenállhatatlan hatalmának engedve, az egyesület azon ösvényre tért, melyen ha tovább is halad, céljai elérését bizton remélheti.”⁵³ A korábbiál helyesebb út alatt Divald azt értette, hogy 1863-ban az igazgató választmány is magyar többségű lett (igaz, Joseph Wessely továbbra is fontos szerepet töltött be). Az irányváltás szándékát az Ungarischer Forstverein azzal is kifejezte, hogy 1862-ben Magyar Erdészegyletre változtatta hivatalos nevét, és Wagner Károlyt felvette a választmányi tagok közé. 1864–1865-ben körvonalazódott az a forgatókönyv, hogy Divaldék a már akkor is nagy múltú Országos Magyar Gazdasági Egylettel (= OMGE) együttműködésben alakítják ki a céljaiknak megfelelő intézményi keretet. Ennek legnyilvánvalóbb jele az OMGE-n belül szerveződő erdészeti szakosztály volt. A névmagyarosítás, illetve a magyar szaknyelv és a magyar nyelvű erdészeti szakmai közeg programja mögött

50 Az elmúlt évtizedekben több kutatás is igyekezett tisztázni az egyesületek nacionalizmusban játszott szerepét. Lásd Morton Graeme – Boudien de Vries – Robert J. Morris: *Civil Society, Associations, and Urban Places. Class, Nation, and Culture in Nineteenth-Century Europe*. Aldershot, 2006.; Licen Dasa: *The Vagaries of Identification in the Società di Minerva of Trieste (1810–1916)*. *Traditiones* 46 (2017) Nr. 1–2. [Suppl.] 35–54. [https://doi.org/10.3986/Traditio2017460403. (Legutóbbi megtekintés: 2025. március 25.)]

51 [Név nélkül, valószínűleg Bund Károly:] *Az Országos Erdészeti Egyesület története (Statistikai adatok a szellemi és anyagi fejlődésről)*. Bp., 1900. Bedő ezzel ellentétes állásponton volt. Bedő Albert: *Az Országos Erdészeti Egyesület alakulásának idejéből*. *Erdészeti Lapok* 45 (1906) 922.

52 A „magyar párt” kialakulására lásd Oroszi Sándor: *Az Ungarischer Forstverein (Magyar Erdészegylet) selmeci közgyűlése(i)*. *Erdészeti Lapok* 144 (2009) 69–72.

53 Divald Adolf: *Az „Erdészeti Lapok” az Országos Magyar Erdészegyesület közlönyévé váltak*. *Erdészeti Lapok* 3 (1864) 2.

állók tisztviselővé választása 1866 decemberében, az OMGE székhelyén tartott erdész egyesületi közgyűlésen történt meg.

Az OEE folyóirata, az *Erdészeti Lapok* 1878-as előfizetési hirdetménye olyan meghatározást adott, amely nemcsak a folyóíratra, hanem az egyesületre is vonatkozott:

„... az »Erdészeti Lapok«-nak igen fontos feladata a sajátságosan külön természettel és igényekkel bíró magyar erdőgazdaság érdekeit szolgálni, s tanácsaival, a tudományos haladás fejlődését okszerűen követve, úgy az erdőművelés, mint a használat körére kellő figyelmet fordítani; szolgálván ezek mellett a faüzlet bel- és külföldi mindenkori állásáról is rendes tudósításokkal, melyekben a lap független helyzetéből kifolyó elfogulatlan álláspontonál fogva, úgy a termelő erdőgazda, mint a vásárló fa-kereskedő igényei kölcsönös méltatásra találnak, s ezért azok mindkét félre nézve a megbízhatóság kiváló értékével bírnak.”⁵⁴

Az egyesületen belül létrehozott intézmények biztosították a tudományos ismeretek átadását.⁵⁵ Az egyesület az 1870-es évektől folyamatosan tette közzé felhívásait, amelyek egyes szakkérdésekben vártak pályamunkákat. Ez a tevékenység ugyan csak 1876 után, a Deák Ferenc Alapítvány létrejöttével kapott intézményes kereteket, de az OEE munkájának köszönhetően megjelent kiadványok sora már ezt megelőzően is tekintélyes volt. Az 1870-es évek első felében jelent meg Illés Nándor *Erdőtenyésztéstana* [Buda, 1871.], Divald Adolf és Wagner Károly tollából az *Erdészeti segédttáblák* [Buda, 1871.], Fekete Lajos és Illés Nándor műve, *A közerdész* [Bp., 1873.], Hoffmann Sándor *Szaktanptára*, valamint Bedő Albert *Erdőőrje* [Bp., 1902.]. A Divald–Wagner-féle, még 1868-ban, Pesten kiadott német–magyar szótár jelentőségét aligha lehet eltúlozni. A pályadíjak révén a Deák Ferenc Alapítvány fokozta az egyesület tudományos napirendre gyakorolt hatását. Az OEE Deák Ferenc Alapítványának köszönhető például Vadas Jenő *Erdőműveléstana* [Bp., 1898.], Sobó Jenő erdei építészeti tankönyve és Fekete Lajos több műve is. A jól körülhatárolt céllal az egyesület kezelésében működő pénzügyi alap olyan szervezeti megoldás volt, amely bevált, s igen gyorsan meghatározó lett az egyesület működésében. A könyvkiadási program ugyanakkor nem merült ki a kiadott könyvek számában és azok finansziális hátterének biztosításában. Az *Erdészeti Lapok* egyik 1883-as lapszáma az olvasási szokásokra és a könyvek elérhetőségére is fényt vet.

„*Tekintetes Szerkesztőség!* A magas ministeriumnak azon üdvös rendelkezése folytán, hogy az egyes erdőhatóságoknál a tisztviselők pénzbeli hozzájárulása mellett erdészeti szakkönyvtárak alapittassanak, itt a soóvári kir. erdőhivatal kebelében is megalkult a könyvtár [...] A szakkönyvtári tagokkal folytatott előzetes tárgyalások s megbeszélések alapján, a folyóiratoknak minden füzete mindjárt a megérkezés után

⁵⁴ Bedő Albert: Előfizetési felhívás. *Erdészeti Lapok* 17 (1878) 2.

⁵⁵ Király Pál: Az Országos Erdészeti Egyesület története 1866–1966-ig. Bp., 1966. 26–31.

kiadatik egy önként vállalkozó tagnak átolvasásra és azután következő szóbeli referálásra [...] A vállalkozóknak joguk van a kérdés tárgyilagosa előadása után saját egyéni nézeteiket is előadni; és a tárgyat kritikailag is megvilágítani.”⁵⁶

Az OEE szaknyelv téren kifejtett tevékenysége politikai közösséget teremtett, és jelezte a közösség szakmai dominancia iránti igényét is. A Divald Adolf és Wagner Károly által szerkesztett német–magyar szótár azonban nem jelentette a végső szót. A Divald és Wagner munkáját továbbfejleszteni hivatott újabb szótár felé vezető munkálatok története jól dokumentált az OEE archívumában. 1882-ben az egyesületen belül bizottságot hoztak létre egy új magyar–német és német–magyar szakszótár elkészítésére. E munka részben nyilvánosan, bizottsági üléseken, részben az *Erdészeti Lapok* külön rovatában folyt. Az ülések jegyzőkönyvei kéziratos formában fennmaradtak, és többségük az *Erdészeti Lapok*ban is megjelent. A szótárújítási programra reagálva Nagy Gyula 1883 februárjában a következő levelet küldte Brassóból a szerkesztőségnek:

„Hazánk erdődús és faiparral foglalkozó vidékei, a volt »Székelyföld«-et, nevezetesen pedig: Csíkmegyét, Udvarhelyszék megyét és Háromszék megyét kivéve, csaknem mind idegen ajku nép által vannak lakva, hol tehát legfennebb csak a tisztviselők voltak ráutalva és hivatva arra, hogy magyar erdészeti műszavakat használjanak, illetőleg: gyártanak néha; míg ellenben az említett megyékben tősgyökeres székely-magyar nép birkózott és birkózik a természetnek erdőt szülni vágyó őseréjével és a szomszédos vidékek nagymérvű fafogyasztó iparának kielégítésével ősidőktől fogva.”⁵⁷

A Sáros Megyei Gazdasági Egyesület és az OEE közötti vitából az derül ki, hogy az erdőgazdálkodási rendszer megváltozásának története nem redukálható a központi államigazgatás és a periférikus területeken élő helyi lakosság közötti érdekellentétre.

A Sárosvármegyei Gazdasági Egylet Földművelésügyi Minisztériumhoz intézett felterjesztésében azt fogalmazta meg, hogy: „Az erdőgazdaság a legeltetés okszerűtlen korlátozása által hegyvidéki népünk állattenyésztését oly mértékben akadályozza, hogy e nép kivándorolni kénytelen.” A történeti kutatás rámutatott, hogy Északkelet-Magyarország azon régiója, ahol Sáros vármegye is található, a kivándorlás által leginkább érintett területek között volt, s hogy a kivándorlásnak volt környezettörténeti háttere is.⁵⁸ A Sárosvármegyei Gazdasági Egylet az állam növekvő jelenlétét, különösképpen a véderdő kijelölésének jogosultságát károsnak ítélte a helyi életfeltételek szempontjából. Az OEE, az *Erdészeti Lapok* 1902. évi 1. számában közölt válasza rávilágít a korabeli magyar gazdasági és jogi viszonyok alapvető problémáira, s a lehetséges egyesületi szerepekre is. Amint Fekete Lajos fogalmazott a választmányi ülésen:

56 Vidéki levelek. *Erdészeti Lapok* 22 (1883) 45–46. [Kiemelés az eredetiben.]

57 Adatok az erdészeti műszótárhoz. *Erdészeti Lapok* 22 (1883) 123.

58 Bodovics Éva: Az amerikai kivándorlás éghajlattörténeti aspektusai: időjárási anomáliák és következményeik Borsod és Zemplén vármegyében, az 1880-as években In: *Amerikai magyarok – magyar amerikaiak. Új irányok a közös történelem kutatásában.* Szerk. Ambrus László – Rakita Eszter. Eger, 2019. 149–173.

„[Szerencsés körülmény, hogy] a Sárosvármegyei Gazdasági Egylet megtámadott bennünket, mert ez által módot nyújtott arra, hogy az erdészet megvédelmezhesse magát, valamint az erdőgazdaság érdekében hozott törvényeket.

Ezeknek a törvényeknek – a mint arra az előterjesztett javaslat igen helyesen mutat rá – az volt a sarkalatos pontja, hogy a törvények végrehajtása útján azok a károk és bajok, a melyeket a mezőgazdaság okozott, helyrehozassanak és orvosoltassanak.”⁵⁹

Az OEE választmánya Illés Nándort bízta meg azzal, hogy folytasson vizsgálatot, és ennek tükrében írja meg a válaszlevelet. Ez utóbbit végül 1901 novemberében Illés Nándor, Bund Károly és Szőnyey István jegyezték.⁶⁰ Az egyesület úgy ítélte meg, hogy az alapvető problémát az úrbéri területek parcellázása okozta, amelynek során a parasztok teheneinek rendelkezésére álló legelő területe csökkent, és – az egyenlőtlen hatalmi viszonyokból következően – a legelők minősége is romlott. További átfogó probléma volt az istállózó állattartás hiánya, s az is, hogy a parasztok a faluhoz közelebb eső, de már keményre taposott területeket preferálták. Az egyesület érvelése szerint az 1879-es erdőtörvény a legeltetés iránt érzékeny volt, hiszen a kopárosok erdősítését csak akkor írta elő, ha az omlások megakadályozása miatt szükséges. Az OEE válasza hangsúlyozta azokat a jogorvoslati lehetőségeket is, amelyek az üzemtervek elkészítése kapcsán és egyes konkrét esetek kapcsán rendelkezésre álltak.

A kivándorlás és az erdészeti igazgatás állattartásra gyakorolt hatásával függ össze a legelőerdőről mint legitim tájhasználati formáról szóló vita is. A legelőerdő, illetve fás legelő mibenléte kapcsán az OEE lapjában megfogalmazott álláspontok korántsem voltak egységesek. Abban egyetértés volt, hogy a legelőerdő vagy fás legelő magyarországi sajátosság, a viszonylagos elmaradottságból következő kompromisszum.⁶¹ A legelők képének és a legeltetés gyakorlatának története a közép-európai környezettörténet kiemelt témájává vált, így a vita ismertetését itt nem vállaljuk.

A 19. század végén és a 20. század elején Magyarországon kialakuló nemzetépítő politikai programban az OEE-ben összegyűlő professzionális erdészek közössége a szaknyelv és a szakképzés új intézményeinek megteremtésén, valamint a nemzeti tér és a természeti jelenségek tudományos osztályozásán keresztül vett részt. A századforduló körüli években ezen közösség egyik tagja, Kaán Károly állt elő azzal a koncepcióval, amely szerint az államnak azért kell a műszaki modernizációt segítő beruházásokat eszközölnie az erdőgazdaságban, mert a nemzetgazdasági növekedést tartósan biztosítani csak nagy anyagi terhet jelentő infrastruktúra kiépítésével lehet. Ezek a törekvések együttesen a 19. század végi modernitás magyarországi recepciótörténetéhez tartoznak.

⁵⁹ Egyesületi Közlemények. *Erdészeti Lapok* 41 (1902) 88.

⁶⁰ Uo. 73–88.; Havas Ágoston: A legelőszükség és a kivándorlás. *Erdészeti Lapok* 42 (1903) 788–813.

⁶¹ Téglás Károly: A legelőkérdés erdőgazdasági és közgazdasági szempontból. *Erdészeti Lapok* 41 (1902) 1117–1142. Vö. Varga Anna: *A vadon legeltetése. Fás legelők, erdei legeltetés és pásztorvilág a Bakony és a Balaton vidékén és azon is túl*. Veszprém, 2024.

Konklúzió

Elemzésünkben mind a tudományos-mérnöki erdőgazdálkodás 19. század második felétől az 1910-es évek válságperiódusáig terjedő időszakban alkalmazott alapelveit, mind a nemzeti identitást konstruált narratívaként kezeltük. Ezzel túl tudtunk lépni a módszertani nacionalizmuson úgy is, hogy a Magyar Királyság területének keretei között maradtunk, hiszen elemzésünk nem vált az identitásképzés kiszolgálójává, de nem is tagadta a nacionalizmus politikai jelentőségét.

Kaán és Térfi az 1910-es évek pusztító krassó-szörényi árvizeiből azt a következtetést vonták le, hogy a nemzetgazdaság, vagyis a természeti erőforrások általuk racionálisnak tartott felhasználása érdekében a magyar államnak erőteljesebben kell korlátoznia a helyben élők gazdálkodását, sőt a kecsketartás tiltásával felszabaduló munkaerőt az erdőgazdaságba lehetne irányítani. Az eset relevanciáját részben az adta, hogy magyar identitással rendelkező mérnökök értelmezték nem magyar – főként román – helyi lakosok tájhasználatát. A két erdőmérnök gondolkodása jól illeszkedett a korszak szellemiségéhez: az államigazgatás a modernizáció jegyében az őslakos és/vagy helyi gazdálkodási gyakorlatokat primitívnek tartva igyekezett azokat adminisztratív eszközökkel kiszorítani az adott nemzetgazdasági térből. Tanulmányunk során igyekeztünk megrajzolni az 1910 és 1913 közötti árvizek tudományos vizsgálatára kiküldött erdőmérnökök modernizáció- és államközpontú nacionalizmusának kontextusát.

Bemutattuk, hogy a nacionalista gondolkodásnak helye és szerepe volt az erdészeti professzionalizációjában kulcsszerepet játszó intézmények történetében. Azzal, hogy a nacionalista gondolkodás lenyomatait azon intézmények kontextusában értelmeztük, amelyeken belül az egyén tevékenykedett, eljutottunk a tudományos tudástermelés és a nacionalizmus történeti viszonyához.⁶² Az erdészeti szakma nacionalizmusa leginkább a magyar szaknyelv dominanciája iránti igényben mutatkozott meg. Az OEE kapcsán láttuk, hogy Kaán Károly maga az első világháború idejére egy olyan szakmai közösség tagja és egyik vezetője volt, amely a tudományos eredmények közvetítésében kulcsszerepet játszott, miközben saját nemzeti szaknyelvet alakított ki, s igényelte, hogy a modernitás recepciója ezen közvetítő csatornán keresztül menjen végbe.

Hangsúlyoztuk ugyanakkor a magyar nacionalizmusra vonatkozó tapasztalatok és reflexiók sokszínűségét is. A selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia erdésznek készülő diákjainak tapasztalatairól feltárt nyomok alapján az intézmény diákjai és oktatói a soknemzetiségű és szlovák többségű régióban fekvő Selmecbányát olyan helyként értelmezték, ahol kialakult egy közös magyar szakmai identitás és szolidaritás, amely azonban nem feltétlenül jelentette a nem magyarok kirekesztését. Miközben a norma és az elvárás az volt, hogy a magyar identitás elsőbbséget élvezzen másokkal szemben, a különböző etnikai, felekezeti és regionális hovatartozás része lehetett ennek az átfogó identitásnak.

⁶² Gyáni: *The Past as History*, 378.

Erre rímelve, a különböző térségekben tevékenykedő magyarországi erdészek sem egységesen viszonyultak a nem magyar lakossághoz. Miközben Kaán hajlamos volt civilizációs lejtőt látni, sok más erdész tevékenységében nem mutatható ki diszkriminációra irányuló szándék és a statisztikai nyomok sem mutatnak ebbe az irányba. A legélesebb konfliktust az rejtette magában, hogy ez a törekvés magában foglalta a helyi lakosság pazarlónak és a talaj eróziója szempontjából is károsnak tartott erdő- és tájhasználati gyakorlatainak kiszorítását, legfőképpen a legelőként is használható terület csökkentését. Vagyis, éppen azt, amit Kaán és Térfi árvizekre vonatkozó vizsgálata is elénk tárt.

A professzionális erdészek nemzetépítésre, modernizációra és nacionalizmusra vonatkozó gondolkodása tehát végső soron a talaj termőképességére, képződésére és pusztulására vonatkozó gondolkodás társadalmi jelentősége felé vezet. A környezettörténet és állami működés közötti kapcsolat 19–20. századi történetét ebben az irányban is érdemes tovább kutatni.⁶³

63 A talaj és a politikai ökológia közötti kapcsolat kutatásában rejlő lehetőségekre lásd pl. Salvatore Engel-di Mauro: *Ecology, Soils and the Left. An Ecosocial Approach*. New York, 2014. (Environmental Politics and Theory.)

CONTENTS

STUDIES

Gábor Barabás From Friend to Foe. Duke Władysław of Opole and the Přemysl–Árpád Conflict in the Second Half of the 13 th Century	1
Ágnes Szalai The Organisation of Somlyó into a Fortress and the Central Government of the First Years of the Apafi Period	31
Kornél Nagy “Omnes Viae Varsaviam ducunt”/“All Roads Lead to Warsaw”. The Case of the Armenian Missions in Moldavia and Transylvania in the Last Third of the 17 th Century (1668–1691)	51
János Szulovszky Was the Coffee–House an Urban Phenomenon in Hungary at the End of the 19 th Century?	81
Róbert Balogh – Péter Homor Nation–Building Foresters. Nationalism in Hungarian Forestry, 1862–1913	105
Béni L. Balogh “You will be the Second Lenin”. Petru Groza’s Ideological Turn in the Late 1920s and the First Half of the 1930s	127
Márta Hantos–Varga The St. Stephen Theory of Statehood as “Christianity Applied to Politics”. Reform Catholic Reflections on the Political Community and the Nation in the 1930s and 1940s	147
DEBATE	
Károly Perényi Small Hungarian Celtology. Misunderstood sources from the Uighurs to Ulászló	175

E számunk szerzői

L. Balogh Béni, tudományos munkatárs, HUN–REN Társadalomtudományi Kutató–központ, Kisebbségkutató Intézet, Kisebbségtörténeti és Etnopolitikai Osztály • Balogh Róbert, posztdoktori kutató, Ostravai Egyetem [Csehország] • Barabás Gábor, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész– és Társadalomtudományi Kar, Középkori és Koraújkori Történeti Tanszék • Hantos–Varga Márta, történész • Homor Péter, levéltárvezető, Széchenyi István Egyetem, Egyetemi Könyvtár és Levéltár • Nagy Kornél, tudományos főmunkatárs, HUN–REN BTK TTI, Kora újkori osztály • Perényi Károly, történész • Szalai Ágnes, tudományos segédmunkatárs, HUN–REN BTK TTI, Kora újkori osztály • Szulovszky János, tudományos főmunkatárs, HUN–REN BTK TTI, Újkori osztály

(HUN–REN BTK TTI = HUN–REN [Magyar Kutatási Hálózat] Bölcsészettudományi Kutató–központ Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

**HUN
REN**



**BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET**

Ára: 1800 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

